

Dayton kot legalizacija etničnega čiščenja

Abstract

Dayton Agreement as Legalization of Ethnic Cleansing

The article analyzes neo-racism in Bosnia and Herzegovina, which is a direct result of the political structure of the country. The constitution of Bosnia and Herzegovina, drafted under the Dayton Agreement, does not define BiH as a country of its citizens, but as a country of ethnically pure groups, mainly Serbs, Croats, Bosnians, and members of minority groups. The country continually reproduces neo-racism and the marginalization of its citizens, because the primary purpose of ethno-nationalist policies is to ensure the unity of a particular ethnic group. In this society, human rights are limited to collective rights, and the individual becomes entirely irrelevant. By analyzing policies and discourses of political parties, and analyzing the educational system and media freedom, the author focuses on the tools used for ideological control, which produces neo-racism. The article also analyzes neo-racist discrimination in state symbols and state holidays. In the end, the author discusses the possibility of the abolition of the Dayton Agreement. Examples of respect and solidarity between people, in the author's opinion, are the most suitable basis for the fight against neo-racism. The article concludes that the ethno-nationalist political divide remains strong, and that it is not likely that, in the near future, Bosnia and Herzegovina will abolish the Dayton Agreement, and with it the neo-racist discrimination against its citizens.

Keywords: neo-racism, nationalism, Bosnia and Herzegovina, Dayton Agreement, discrimination

Irina Vinčić Manojlović holds a MA in political science and works as a journalist and as a volunteer at various non-governmental organizations. (irinavincic83@yahoo.com)

Povzetek

Članek analizira neorasizem v Bosni in Hercegovini, ki je neposredna posledica politične sestave te države. Ustava BiH, nastala je na podlagi daytonskega sporazuma, ne definira BiH kot državo njenih državljanov, ampak kot državo etnično čistih skupin, predvsem Srbov, Hrvatov, Bošnjakov in pripadnikov manjšinskih skupin. Država nenehno spodbuja neorasizem in marginalizacijo svojih državljanov, osnovni cilj etnonacionalističnih politik pa je zagotavljanje enovitosti določene etnične skupine. V takšni družbi so človekove pravice omejene na kolektivne pravice. Avtorica analizira politike in diskurze političnih strank ter šolskega sistema in svobode medijev kot osnovnih ideoloških aparatov države BiH, ki v največji meri proizvajajo neorasizem. V članku so obravnavani tudi problemi neorasistične diskriminacije pri državnih simbolih in praznikih v BiH. V sklepnem delu avtorica razpravlja o možnosti za odpravo daytonskega sporazuma. Po njenem mnenju so primeri solidarnosti in spoštovanja med ljudmi temelj za boj proti neorasizmu. Hkrati v članku ugotavlja, da so etnonacionalistične politike razdelitve države še vedno močne in da je nemogoče pričakovati, da bi BiH v bližnji prihodnosti lahko odpravila daytonski sporazum in neorasistično diskriminacijo svojih državljanov.

Ključne besede: neorasizem, nacionalizem, Bosna in Hercegovina, daytonski sporazum, diskriminacija

Irina Vinčić Manojlović je magistrica politologije. Dela kot novinarka in prostovoljka v različnih nevladnih organizacijah. (irinavincic83@yahoo.com)

Daytonski sporazum, podpisan leta 1995, je državo Bosno in Hercegovino (BiH) razdelil na dva dela, bosansko-hercegovske državljane pa umestil predvsem kot pripadnike in pripadnice enega od treh konstitutivnih narodov ali pa jih je uvrstil v skupino »preostali«. ¹ V sedanji državi BiH ne živijo posamezniki, državljani in državljanke BiH, ampak predvsem Bošnjaki, Srbi, Hrvati in pripadniki manjšinskih skupin. Država BiH, konstruirana na podlagi daytonskega sporazuma, namreč nenehno reproducira etnonacionalizem in ustvarja družbo, v kateri so človekove pravice omejene na kolektivne pravice etničnih skupin, medtem ko individuum postaja popolnoma nepomemben.

V daytonskem sporazumu je zapisano, da BiH ostaja enotna država, da se begunci lahko vrnejo domov, da je nujno spoštovanje človekovih pravic, da osebe, ki so obsojene za vojne zločine, ne smejo opravljati dela uradnikov v državnih službah, kako bo organizirana človekoljubna pomoč v BiH, da je nujen umik orožja in da IFOR (The Implementation Force) ² nadzoruje izvajanje daytonskega sporazuma. Sestavni del daytonskega sporazuma je tudi ustava BiH, v kateri je zapisano, da je BiH razdeljena na dva dela: Republiko Srbsko in Federacijo BiH in da so državljani BiH razdeljeni na tri etnične skupine: Srbe, Hrvate in Bošnjake, ki so definirani kot konstitutivni narodi. Tako se je zacementirala etnična razdelitev države.

Dvajset let po podpisu v Daytonu je enotnost države BiH še vedno krhka. Etnične skupine so še vedno razdeljene, politiki (predvsem predstavniki Srbov in Hrvatov) si želijo nadaljnjo delitev države in tudi njen razpad. Nacionalistična retorika političnih predstavnikov na oblasti povzroča nezaupanje med bosansko-hercegovskimi državljani in nestrpnost.

V ustavi BiH ni definirana kot država vseh njenih državljanov, ampak kot država pripadnikov treh etničnih skupin. Neorasizem ali »rasizem brez ras« (Balibar, 2014) tako najdemo v sami ustavi BiH, ki temelji na stigmatizaciji verske in narodne drugačnosti (Balibar in Wallerstein, 1991), deli državljane na podlagi etnične pripadnosti, nasprotuje združevanju in mešanju različnih nacionalnih in verskih skupin in določa, da mora vsaka etnična skupina ostati znotraj svojih kulturnih, etničnih in religijskih meja. Ustava se kaže kot konstrukt postdaytonske politike etnoelit, kot »notranje dopolnilo« nacionalizma, neorasizem pa se predstavlja kot določena »identiteta« ali določena (biološka, kulturna ali verska) »čistost«, ki je pomembna podlaga ohranjanja narodne enotnosti. Politične etnoelite v BiH spodbujajo neorasizem, ko vztrajajo pri superiornosti ene skupine nad preostalima dvema in obenem napadajo katero od drugih dveh etničnih skupin (ali pa obe skupini), njeno drugost in drugačnost.

Neorasistične izjave etnoelit, kot na primer, da »Srbi ne verjamejo v dobre namene muslimanov« (Dnevnik, 2011), ali da so nekateri Srbi med vojno požigali stanovanja muslimanov v Sarajevu (Index.hr, 2012), zbuja spomine na preteklo vojno in spodbujajo etnično napetost med bosansko-hercegovskimi državljani. Neorasistične zmagovalne politike niso izjema, temveč vzorec, ki se iz leta v leto ponavlja, s tem pa neorasizem postaja sprejemljiv.

Pričujoči članek analizira posledice daytonskega sporazuma in nacionalistične politike, ki so nastale na podlagi ustave BiH. V njem je obravnavana analiza politik in diskurzov političnih strank, analiza šolskega sistema in medijev kot osnovnih ideoloških aparatov države BiH, ki v največji meri proizvajajo neorasizem. Obravnavani so tudi problemi neorasistične diskriminacije pri državnih simbolih in praznikih v BiH.

¹ Državljanke, ki so narodne manjšine, ali tiste, ki se še niso ali se ne želijo opredeliti kot pripadniki konstitutivnih narodov, ustava definira kot »preostale«.

² The Implementation Force so bile mednarodne vojaške sile v Bosni in Hercegovini, ki so delovale pod poveljstvom Nata.

Etnonacionalistične politike ločevanja državljanov BiH

Daytonski sporazum je BiH deklarativno prinesel mir, a je hkrati razdelil bosansko-hercegovske državljane na podlagi etnokonfesionalnih identitet, ki so v sporazumu definirane kot konstitutivni narodi. Konstitutivni narodi so pridobili politično subjektivteto, s čimer so kolektivne pravice, definirane glede na etnično pripadnost, postale temelj delovanja države, medtem ko so individualne pravice omejene na najmanjšo mogočo mero. To je videti pri sistemu, po katerem se izbirajo kandidati za člane predsedstva BiH. Predsedstvo BiH sestavljajo trije člani, in sicer predstavniki bošnjaške, srbske in hrvaške etnične skupine. Kandidat (ali kandidatka) se mora pri kandidaturi za člana ali članico predsedstva obvezno izreči o svoji etnični pripadnosti. Bosansko-hercegovski državljan ali državljanka lahko kandidira edino za člana ali članico predsedstva svoje etnične skupine. Pripadnost etnični skupini določa, ali bo bosansko-hercegovski državljan ali državljanka sploh imel(a) pravico do kandidature in nato, za katerega člana, članico predsedstva bo smel(a) kandidirati. Obenem to pomeni, da tisti državljani in državljanke, ki ne spadajo med konstitutivne narode, nimajo pravice do kandidature za člane in članice predsedstva BiH.

Osnovni namen neorasističnih politik je ločevanje in nastanek etnično-religijskih meja in prav v tem smislu lahko izvajanje daytonskega sporazuma in ustave BiH kot njegovega sestavnega dela razumemo kot politiko neorasizma. Daytonski sporazum je BiH razdelil na dva dela: Republiko Srbsko in Federacijo BiH ter okrožje Brčko, ki je formalno del obeh delov. Meja med njimi je zacementirala skoraj etnično čiste entitete in tako opravičila sistematično in prisilno razseljevanje prebivalstva ter popolnoma uničila prejšnjo multietnično sliko prebivalstva.

Etnične manjšine oziroma tisti, ki ne spadajo med konstitutivne narode, nimajo enakih političnih pravic kot konstitutivni narodi v BiH. Določeni člani v ustavi BiH in v zakonu o volitvah BiH onemogočajo »preostalom«, da postanejo člani predsedstva BiH in državnega, entitetnega ali kantonskega parlamenta in če jih ne predlaga ena od vladajočih nacionalnih strank, prav tako ne morejo zasesti vodilnih položajev v okrožju Brčko in v občinskih svetih.

Jakov Finci, veleposlanik BiH v Švici, in Dervo Sejdić, aktivist romske skupnosti, sta tožila BiH na Evropskem sodišču za človekove pravice zaradi diskriminatornih predpisov ustave BiH in volilnega zakona, ker jima ta ni omogočal enakopravnosti v volilnem procesu z drugimi državljani BiH, ker sta romskega in judovskega porekla. Evropsko sodišče za človekove pravice je leta 2009 odločilo, da mora bosansko-hercegovska oblast odpraviti diskriminacijo bosansko-hercegovskih državljanov, ki niso konstitutivni narodi. Do danes oziroma do konca pisanja tega članka sporni predpisi še vedno niso spremenjeni.

Nacionalistične politike v BiH proizvajajo zunanjega sovražnika. Potrebujejo ga, da bi čim bolj omejile in zaprle svojo etnično skupino. Politične volje za prenehanje diskriminacije narodnih manjšin ni, ker bi se tako lahko ustvarile možnosti za politični pluralizem in za začetek razbijanja homogenizacije etničnih skupnosti, česar si politične elite ne želijo. Obstoje daytonskega sporazuma je hkrati tudi pogoj za obstoj etnoelit na oblasti.

Za veliko večino srbskega prebivalstva Republike Srbske je politika uničevanja države BiH popolnoma sprejemljiva in zaželena. Iz ankete Inštituta za družbena raziskovanja Fakultete političnih znanosti Univerze v Banjaluki³ je razvidno, da si 62,4 odstotka prebivalstva Republike Srbske želi odcepitev (15,9 odstotka jih odcepitve ne podpira, 21,5 odstotka vprašanih pa je odgovorilo »ne vem«). Hkrati pa je raziskava pokazala, da večina podpira politiko predsednika Republike Srbske Milorada Dodika (ki negira obstoj države BiH). Milorad Dodik namreč ob vsaki priložnosti poudarja, da je v krepitve Republike Srbske »vložil ves svoj politični potencial« in da ga država BiH ne zanima (Internetni portal Republike Srpske, 2014).

Največja hrvaška politična stranka, HDZ BiH, bi sprejela spremembo ustave in daytonske-

³ Raziskava je bila narejena na podlagi vprašalnika, anketiranih je bilo 480 oseb na območju Republike Srbske (Vijesti.ba, 2014).

ga sporazuma zgolj, če bi se ustanovila nova, hrvaška entiteta. Za njene podpornike enotna, centralizirana država BiH ne pride v poštev. Poudarjajo, da Hrvati v BiH niso enakopravni z drugima dvema narodoma in da je centralizirana BiH zgolj v nacionalnem interesu Bošnjakov, ki imajo relativno večino v državi (Tanjug, 2011).

Bošnjaške stranke v BiH si želijo enotno, unitarno BiH, ki ne bi imela nacionalnih entitet. Želijo si, da se razpusti Republika Srbska, ki jo pogosto imenujejo za genocidno tvorbo.⁴ Predsednik bošnjaške stranke Haris Silajdžić je večkrat ponovil, da je njegov končni cilj razpustitev Republike Srbske, ki je nastala kot »posledica genocida, vojnih zločinov in zločinov proti človeštvu« (Glas Amerike. com, 2007). Bošnjaški politiki prav tako nasprotujejo formiranju hrvaškega dela BiH, zanje je oblikovanje hrvaške entitete politična »utopija« (Index.hr, 2010).

Bošnjaške politične stranke Srbom in Hrvatom odrekajo pravico do ustvarjanja srbskih in hrvaških avtonomij v BiH in si želijo enotno, centralizirano državo. Hkrati pa hrvaške in srbske nacionalistične politične stranke obtožujejo bošnjaške stranke zaradi preglasovanja, kar sproža vse močnejše zahteve po odcepitvi Republike Srbske in ustanovitvi hrvaške entitete.

Razdeljenost v državi dokazuje, da je v interesu bosansko-hercegovskih politikov, da se ne dogovorijo in da se ohrani *status quo*. Samo v tako razdeljeni državi se lahko sklicujejo na varovanje nacionalnih interesov in se kažejo kot branilci svojega naroda.

Ena država, trije različni sistemi praznikov

Bosansko-hercegovski politiki si ne želijo enotne funkcionalne BiH in njihov cilj je uničiti vse, kar izraža lojalnost do take države. Vsak pojem, ki bi označeval politično in družbeno združevanje BiH, mora biti izbrisan ali spremenjen. Proces negiranja in uničevanja skupnega je nepopravljivo spremenil tudi državne simbole BiH. Predvojni državni simboli, ki so izražali obstoj in celovitost države, so morali biti odstranjeni. Na novo postavljeni etnično-nacionalistični simboli imajo predvsem razdiralno funkcijo, njihov osnovni namen sta poudarjanje različnosti kultur državljanov in delitev države.

Država BiH po končani vojni leta 1995 ni imela zastave, ki bi bila sprejemljiva za vse tri narode. Bosansko-hercegovski politiki so za novo zastavo predlagali različne rešitve, vendar o njej nikoli niso dosegli soglasja. Sedanja zastavo je oblikoval visoki predstavnik⁵ Carlos Westendorp in jo razglasil za zastavo BiH. Hkrati imata obe entiteti v BiH tudi svoji zastavi. Na območju Republike Srbske se pogosteje uporablja zastava Republike Srbske kot zastava BiH.

BiH je med redkimi državami, katerih himna nima besedila. Leta 2012 so ta problem poskusili razrešiti, porabilo se je več kot 50.000 evrov, toda za besedilo (do konca pisanja članka) ni bilo soglasja in ni bilo izglasovano. Namreč, z izglasovanjem besedila himne bi politiki potrdili državotvornost BiH, kar ni cilj nekaterih poslancev v parlamentu BiH: »Vemo, da himna, ki ne more zbuditi čustev nacionalne homogenosti in patriotizma, ni himna. Ključno vprašanje je, ali sploh potrebujemo himno, ki bo prazna lupina, s katero bomo dokazovali majavo državnost BiH.« (Filipović, 2009)

Za državljane BiH so ustvarjene tri spolitizirane različice preteklosti. Na podlagi razdeljene

⁴ Lavić trdi, da se je na podlagi različnih mitov v srbski zgodovini ustvarila ideologija »velike Srbije«, po kateri naj bi vsi Srbi živeli v eni državi. Ideja velike Srbije se je v zadnjih treh desetletjih okrepila. Po njegovem mnenju je Republika Srbska nastala na podlagi genocida kot posledica srbskega hegemonizma, zaradi zgodovinske želje Srbom, da bi ustvarili narodno čisto območje (Lavić, 20014)

⁵ Visoki predstavnik je mednarodni civilni nadzornik uveljavljanja miru, ki ima vse pristojnosti, da razpusti izvoljene uradnike in razglasi zakonodajo.

zgodovine so nastali trije različni etnični sistemi praznikov, ki so posledica nacionalistične mrzlice v vsej državi. Zgodovinski dogodki iz bližnje preteklosti so še vedno vir nesoglasij med bosansko-hercegovskimi državljani, ki jih politične elite pogosto uporabljajo za spodbujanje medetničnih napetosti.

BiH nima niti enega zakona o državnih praznikih, ki jih določajo entitetni zakoni. Po zakonu o praznikih v Republiki Srbski praznujejo 9. januar⁶ kot dan Republike Srbske. Bošnjaški politiki tega praznika ne priznavajo in trdijo, da jih ta datum spominja na začetek politike etničnega čiščenja in vojnih zločinov (Katana, 2014). Ne glede na neodobravanje Bošnjakov srbski politiki menijo, da je ta datum zelo pomemben za srbski narod, ker je bila takrat ustanovljena Republika Srbska, ki (po mnenju srbskih politikov) ni »nastala v vojni, ampak preden se je vojna začela, kot nacionalna in zgodovinska refleksija želje srbskega naroda, da obrani pravico do obstoja svoje kolektivitete in identitete« (Internetni portal Republike Srpske, 2012).

Dan sprejetja Splošnega okvirnega sporazuma za mir v BiH, 21. november, je državni praznik na ozemlju Republike Srbske. Na ta dan se je s podpisom daytonskega sporazuma končala vojna v BiH. Oblast Republike Srbske proslavlja ta dan, ker so se takrat definirale meje Republike Srbske kot entitete v okviru države BiH. Datum podpisa daytonskega sporazuma v Federaciji BiH ni praznik in se ne praznuje.

Na ozemlju Federacije BiH se 24. november praznuje kot dan državnosti BiH. Leta 1943, ko so se postavili temelji državnosti BiH in potrdile njene zgodovinske meje, je BiH postala ena od šestih enakopravnih republik nekdanje Jugoslavije. Tega praznika oblast Republike Srbske ne priznava.

Federacija BiH praznuje 1. marec kot dan neodvisnosti BiH. Takrat je bil razpisan referendum, na katerem se je 98 odstotkov od 65 odstotkov državljanov in državljanek BiH, ki so prišli na volišča, odločilo za odcepitev od tedanje Jugoslavije. Srbski poslanci v skupščini BiH se niso strinjali z razpisom referenduma in so zahtevali, da republika BiH ostane v Jugoslaviji. Ko je bil referendum razpisan, so pozvali bosanske Srbe, naj se ga ne udeležijo. Večina Srbov⁷ tudi danes meni, da sta jih druga dva naroda preglasovala in da je neodvisnost BiH nelegalna. V Mostarju, razdeljenem mestu med Bošnjake in Hrvate, se 1. marec proslavlja samo v bošnjaškem delu mesta: zastave BiH krasijo lokalne stavbe političnih institucij, organizirajo se proslave, slovesnost v spomin na vojake Armade Republike BiH. Prebivalci v hrvaškem delu mesta pa proslav ne organizirajo in zanje je 1. marec navaden delovni dan.

Velika večina bosanskih Hrvatov ne proslavlja niti praznikov Republike Srbske niti Federacije BiH. Hrvaški politiki menijo, da Hrvati v BiH nimajo razloga za proslavljanje nobelega od datumov, ki zaznamuje državnost sodobne BiH (Bljesak.info, 2013).

Bosansko-hercegovski politiki izkoriščajo simbole države in praznike, da državljanse še dodatno razdvajajo. Nacionalni simboli in prazniki so nenehen vir napetosti in se zaradi etnonacionalističnih političnih ciljev nenehno spreminjajo.

Mediji v službi nacionalistične propagande

Bosansko-hercegovske elite uporabljajo medije za propagiranje etnonacionalističnih idej in programov. V medijskem diskurzu je določena etnična skupina vedno žrtev, ki jo lahko reši samo določena nacionalistična politična stranka. Širjenje sovraštva in strahu so samo nekatere metode, ki jih bosansko-hercegovski politiki uporabljajo za pridobitev volilnega telesa.

⁶ Bosanski Srbi so 9. januarja 1992 sprejeli deklaracijo o ustanovitvi Republike Srbske.

⁷ Novinarska anketa v Banjaluki je vključevala tudi vprašanje: »Ali naj se 1. marec praznuje po vsej državi?« Za večino Banjalučanov praznovanje 1. marca ni bilo sprejemljivo: »Kolikor vem, pri nas takrat sploh ni praznik, temveč tam v Federaciji«, ali pa »Mi imamo svoje, oni tam svoje [praznike]«. (Huseinović, 2008)

Tudi bosansko-hercegovski mediji so razdeljeni po nareku daytonskega sporazuma. Obstaja ena državna televizija BiH ter dve entitetni televiziji, Federalna televizija BiH in Radio-televizija Republike Srbije. »Medijev v BiH ne moremo imeti za svobodne, vse dokler delujejo v enem nacionalnem, prostorskem in v vseh drugih pogledih ločenem medijskem prostoru. Zasebni mediji kažejo še mračnejšo sliko in niso obremenjeni samo s političnim, ampak tudi z ekonomskim pritiskom, kar še bolj omejuje njihovo svobodo.« (Alić, 2011)

Osnovni namen javnega medijskega programa v BiH je širjenje propagande političnih elit. Mediji večinoma nimajo kritičnega stališča do političnih dogodkov in samo posredujejo izjave politikov ter tako podpirajo delitve v družbi. O človekovih pravicah se veliko govori, toda izključno na deklarativni ravni in zaradi želje politikov, da se v medijih prikažejo kot demokratični, moderni politiki. V resnici pa je edini pravi in nikoli izgovorjeni cilj domačih in tujih politični akterjev ohranjanje političnega *statusa quo* ne glede na ceno (Seferović, 2013).

Napadi na novinarje so v BiH pogosti. Predsednik Republike Srbije Milorad Dodik je znan po vulgarnih izpadih in neprimernem obnašanju. Ne prenese kritike. Večkrat je žalil novinarje, vsi njegovi nasprotniki so tuji plačanci (Žurnal.ba, 2012), katerih cilj je uničenje RS. Ko je zasebna Televizija BN (Bijeljina) leta 2013 objavila prispevek o finančnem stanju Milorada Dodika, je ta direktorja te televizije klevetal in mu grozil, da ga bo popolnoma uničil (ibid.).

V BiH ni svobode izražanja misli, govora in javnega nastopanja. Mediji so pod gromozanskim vplivom politikov, njihov osnovni cilj je posredovanje nacionalističnih sporočil političnih elit, ki državljane BiH zastrupljajo s sovraštvom in nenehnim vračanjem v preteklost. Vse to proizvaja shizofreno resničnost nekončane vojne, njeno nenehno obnavljanje ter omogoča obstoj nacionalističnih politikov na oblasti.

Apartheid v šolskem sistemu BiH

BiH nima enotnega izobraževalnega sistema, saj obstajajo trije različni izobraževalni programi. Kateri se bo izvajal, je odvisno od tega, katera etnična skupina je najštevilnejša na določenem območju (Katana, 2008). Različni izobraževalni sistemi so neposredna posledica zadnje vojne, ki je BiH razdelila na etnično čista območja. Sedanji izobraževalni sistemi v BiH podpirajo vse oblike nestrpnosti in diskriminacije. Mladi so sistematično segregirani in zaprti v posamezno etnično skupino, v šolah je dovoljeno ločevati otroke na podlagi verske in etničnih pripadnosti. Indoktrinacija se izvaja s pomočjo učbenikov družbenih ved, ki povzdigujejo kulturo samo enega naroda.

Eden od primerov indoktrinacije otrok v bosansko-hercegovskem izobraževalnem sistemu je prvi bošnjaški učbenik zgodovine za osmi razred osnovne šole. Otroci lahko v tem učbeniku preberejo, da so Srbi uničevali mesta in vasi, povzročili »množično ubijanje, ropanje in izgon prebivalstva« ter da so poskušali uničiti »vse, kar ni srbsko« (Dakić in Palić, 2011). Otrok ne učijo analitičnega in kritičnega razmišljanja, ampak slepega poslušanja tistih, ki še vedno zagovarjajo uničevalno politiko iz obdobja vojne. Zaradi odraščanja v takšnem okolju večina mladih nima želje po spoznavanju otrok drugih etničnih skupin.

Na območju Republike Srbije se program izvaja večinoma v cirilici,⁸ učijo se o srbskih pisateljih v srbskem jeziku, pri zgodovini se vztraja pri dogodkih, ki so pomembni predvsem za Srbe. Enako velja za šole, ki jih obiskujejo večinoma otroci hrvaške narodnosti: program se izvaja večinoma v hrvaščini, učijo se o hrvaških pisateljih, pri zgodovini se učijo o dogodkih, ki so pomembni predvsem za Hrvate. Pri skoraj vseh družboslovnih predmetih se podrobno poučuje o Hrvaški državi, medtem ko se BiH komaj omeni. V bošnjaških šolah se poučuje o bošnjaških

⁸ Srbski politik Igor Radojčić meni, da je pogostejša uporaba cirilice v Republiki Srbski normalna, ker je to srbska pisava in je prisotna na tem območju od razglasitve entitete do danes (Katana, 2008).

pisateljih in bošnjaška zgodovina. Na hrvaških in bošnjaških območjih se več uporablja latinica kot cirilica, ki se v časopisih in na lokalnih televizijah skorajda ne uporablja, učbeniki so večinoma napisani v latinici (Filipović, 2014).

V Federaciji BiH sta etnična segregacija in diskriminacija v določenih šolah še vedno resen problem. V mestih, kot sta Mostar in Stolac, kjer živijo večinoma Hrvati in Bošnjaki, otroci ne hodijo skupaj v šolo, ker so šole ločene po etnični skupini (ali pa obe skupini otrok obiskujeta isto šolo v različnih izmenah ali pa pouk poteka v različnih nadstropjih).

V Republiki Srbski fizičnega ločevanja otrok na podlagi etnične pripadnosti ni. Vsi obiskujejo eno šolo, učijo se izključno po srbskem programu. Od samega začetka ustanovitve treh nacionalnih izobraževalnih sistemov je bilo jasno, da so etnonacionalistični in da ne morejo ustrezati potrebam vseh državljanov v BiH. Zaradi želje po ohranjanju sistema ločevanja na podlagi etnične pripadnosti so se uvedli nacionalni predmeti.⁹ To je skupina predmetov, namenjena etnični skupini, ki je na določenem območju v manjšini. Otroci, ki obiskujejo nacionalne predmete, so zaznamovani kot drugačni in jih družba socialno izolira. Namesto da bi mladi, ne glede na nacionalnost, skupaj hodili v šolo, se skupaj učili in družili, so politiki z izgovorom etnične enakopravnosti našli še en način, da jih ločijo in med njimi ustvarijo različnosti, ki v resnici ne obstajajo ali pa so zelo majhne.

Nacionalistični šolski sistemi v BiH so otroke razdelili in ustvarili bodoče konservativne volivce neorasističnih ideologij. Takšni mladi niso sposobni razvijati kritičnosti do družbeno pomembnih vprašanj in zaradi indoktrinacije slepo verjamejo političnim elitam. Tako se institucionalizirani etnonacionalizem prenaša z generacije v generacijo.

Proces pomiritve kot nasprotovanje daytonskemu sporazumu

Med državljani BiH prevladujeta medsebojno nezaupanje in želja po etnično čistih območjih. Etnečne skupine, predvsem Hrvati in Srbi, si ne želijo skupne države. Izidi ankete agencije Ipsos (2013) so pokazali, da si Srbi v BiH želijo neodvisnost Republike Srbske (67 odstotkov v letu 2013), Bošnjaki si želijo unitarno BiH brez entitet (78 odstotkov v letu 2013), Hrvati pa si želijo tri entitete (61 odstotkov v letu 2013).

Hkrati sta skrb zbujujoča konservatizem in nesprejemanje drugih etničnih skupin pri mladih. To se kaže na primeru mladih v Republiki Srbski, ki si želijo odcepitev entitete od države BiH (72 odstotkov). To je pokazala tudi raziskava med študenti četrtega letnika Fakultete političnih znanosti v Banjaluci, opravljene leta 2012, vprašanih je bilo 500 študentov (Istraživanje studenata fakulteta političkih nauka u Banjaluci, 2013).

Hkrati pa v državi BiH obstajajo procesi, ki dokazujejo, da ljudje lahko živijo skupaj in spoštujejo drug drugega. Ovira popolni razdelitvi bosansko-hercegovske družbe so poroke med pripadniki različnih etnij. Avtorica Nada Perišić (2012) navaja novinarja Aira Telibečevića, da je bilo deset let pred začetkom vojne v BiH 40 odstotkov zakonskih zvez sklenjenih med osebami različne etnične pripadnosti. Perišić poudarja, da se ta podatek ne nanaša na celotno državo BiH, ampak na določene dele (mesta ali kraje). Po zadnji vojni se je ta številka drastično spremenila. Nada Perišić navaja podatke Federalnega zavoda za statistiko, da v letu 2006, 2007, 2008 ni bilo sklenjenih več kot pet odstotkov etnično mešanih zakonskih zvez. Avtorica je v anketi tudi spraševala: »Ali podpirate sklenitev mešanih zakonskih zvez med konstitutivnimi narodi v BiH (Bošnjaki, Srbi, Hrvati)?« Pritrdilno je odgovorilo 412 anketirancev oz. 41,4 odstotka, 482 oz. 48,4 odstotka jih je bilo proti etnično mešanim zakonskim zvezam; 101 anketiranec/ka je odgovoril/a da »ne ve« ali pa ni hotel/a odgovoriti (Perišić, 2012: 27).

V današnji bosansko-hercegovski družbi so mešane zakonske zveze nezaželeno, ker velja,

⁹ Nacionalni predmeti so: književnost, zgodovina, geografija, verska vzgoja in v osnovni šoli še narava in družba.

da uničujejo etnično identiteto skupine in ogrožajo njeno enovitost. Pari v etnično mešanih zakonih so v medijih zaznamovani kot »titoistični projekt« (Duhaček, 2012), njihovi otroci pa kot »genetsko deformiran material«, kot jih je leta 2012 poimenovala Biljana Plavšić (ibid.), nekdanja predsednica Republike Srbije.

Ne glede na diskriminacijo takšne družine še vedno živijo na območju BiH. Obtožbe, da takšne zveze niso normalne in sprejemljive, popolnoma zavračajo. O takšnem poročnem paru, Almiru in Dušici iz Srebrenice, so poročali tudi mediji.¹⁰ Na vprašanje, ali podpirajo mešane zakonske zveze, je večina prebivalcev Srebrenice odgovorila pozitivno: »Ni pomembna religija, pomembna je ljubezen«, »Ljubezen med tema dvema Srebreničanoma je samo še en dokaz, da obstaja upanje za vse nas« (Sutra.ba, 2012).

Daytonski sporazum zavira boljšo prihodnost BiH

Bosansko-hercegovski državljani si želijo predvsem trajen mir v BiH in zgraditev ponovnega zaupanja med ljudmi. To je pokazala anketa Univerze v Edinburgu in Centra za empirijska raziskovanja religije BiH, v kateri je 88,2 odstotka anketirancev potrdilo, da bo proces, ki gradi zaupanje in iskrene odnose, zelo pomemben za prihodnost BiH. Trajen mir je zelo pomemben za 79,2 odstotka vprašanih, za 12,1 odstotka vprašanih je pomemben. Državljanom BiH se tudi zdi pomembno razumevanje med etničnimi skupinami v BiH: 72,9 odstotka vprašanih je odgovorilo, da je to vprašanje zelo pomembno, 18,5 odstotka jih je odgovorilo, da je to vprašanje pomembno. Anketo so izvedli v Banjaluki, Bugojnu, Mostarju in Sarajevu, anketiranih je bilo 616 oseb. (Wilkes idr., 2012: 10–11).

Ena večjih ovir pri spreminjanju razmer BiH je daytonski sporazum, ki ohranja *status quo*. Njegova transformacija oz. odprava bi lahko premagala neorasistične etnične delitve ter zagotovila državljanske in človekove pravice. Za zdaj politične volje za spremembe oz. odpravo daytonskega sporazuma ni. Še vedno ni soglasja, ali naj bi BiH v prihodnosti delovala kot konfederacija, unitarna država ali federacija. Za bosansko-hercegovske politike je to najpomembnejše vprašanje, o katerem se pogajajo že več kot dvajset let. Veliko manj časa namenjajo temam, ki so pomembne za eksistencialni položaj prebivalcev v BiH. Pri tem pa bosansko-hercegovski državljani iz leta v leto slabše živijo, brezposelnega je 44 odstotkov prebivalstva, od tega je 66 odstotkov mladih, ki ne vidijo nikakršne prihodnosti.¹¹ Ljudje so depresivni in ne verjamejo v boljši jutri.¹² Ne glede na to, da daytonski sporazum povzroča nezaupanje med ljudmi, nezadovoljstvo in brezupnost, politične elite še naprej vztrajajo pri njem.

Kdaj in kako se bo daytonski sporazum spremenil, je zelo težko napovedati. Etnični nacionalizmi so dvajset let po koncu vojne še vedno zelo močni: »Napetosti v BiH so takšne, kot so bile med vojno. Zdaj je edina uteha, da so granate in naboji izstreljeni. In tujci so tukaj. Sicer pa BiH ni danes nič manj nora država, kot je bila med vojno leta 1992.« (Horvat, 2009)

¹⁰ Različni elektronski mediji so objavili zgodbo o Almiru in Dušici kot prvi mešani poročni zvezi v Srebrenici. Gre za zakon med Srbkinjo in Bošnjakom, ki sta odraščala v Srebrenici, mestu, v katerem se žalost in bolečina še vedno čutita zaradi poboja več kot 8000 muslimanov leta 1995. Zakonca trdo verjmeta, da državljani BiH lahko živijo skupaj, ne glede na narodnost: »Najino poročno zvezo imajo lahko politiki za vzor ... Seveda lahko Srbi in muslimani živijo skupaj, naj se poročajo in rojevajo otroke.« (Sutra.ba, 2012)

¹¹ Psiholog Jusuf Žiga poudarja, da si 80 odstotkov mladih želi emigrirati v tujino (Tulić, 2013).

¹² Vsak osmi državljan BiH boleha za depresijo. Razlogov je več: brezposelnost, številne negativne posledice vojne, veliko število ljudi, ki boleha za posttraumatsko stresno motnjo (PTSM) in občutijo nevarnost (Društvo psihologa BiH, 2014).

Literatura

- ALIĆ, AIDA (2011): *Odgovornost i sloboda medija u BiH – Zašto je neophodno skinuti 'ružičaste' naočale?*, 12. oktober. Dostopno na: <http://www.media.ba/bs/etikaregulativa-novinarstvo-etika/odgovornost-i-sloboda-medija-u-bih-zasto-je-neophodno-skinuti> (7. december 2014).
- BALIBAR, ÉTIENNE in IMMANUEL WALLERSTEIN (1991): *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London, New York: Verso.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2014): *'A racism without races': An interview with Étienne Balibar*. Dostopno na: <http://www.versobooks.com/blogs/1559-a-racism-without-races-an-interview-with-etienne-balibar> (11. januar 2015).
- BRUBAKER, ROGERS (2014): *Nationalism reframed*. Cambridge: University Press.
- BH VIJESTNIK (2014): *Zavidovići - Za jedinstvenu SDA nema dileme - ravno u Evropu*. Dostopno na: <http://bh-vjesnik.blogspot.com/2014/10/za-jedinstvenu-sda-nema-dileme-ravno-u.html> (7. december 2014).
- BLJESAK.INFO (2011): *Čović: Hrvatski entitet bit će realnost*, 12. november. Dostopno na: <http://www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/covic-hrvatski-entitet-bit-ce-realnost/55064/ispis> (8. december 2014).
- BLJESAK.INFO (2013): *Ljubić: Hrvati ne trebaju slaviti niti jedan praznik u BiH*, 27. februar. Dostopno na: <http://www.bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/ljubic-hrvati-ne-trebaju-slaviti-niti-jedan-praznik-u-bih/19955/ispis> (8. december 2014).
- BOŠNJACI.NET (2013): *Roditelji i učenici u novoj borbi za nacionalne grupe predmeta*. Dostopno na: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=53371> (10. december 2014).
- B92 (2013): *Hrvati žele svoj entitet u BiH*. Dostopno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=12&dd=18&nav_id=790551 (11. december 2014).
- DAKIĆ, GORAN in SVETLANA PALIĆ (2011): *Udžbenici istorije u Srbiji, BiH i Hrvatskoj vaspitaju decu za nova neprijateljstva*, 20. november. Dostopno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/290652/Udzbenici-istorije-u-Srbiji-BiH-i-Hrvatskoj-vaspitaju-decu-za-nova-neprijateljstva> (10. marec 2015).
- DNEVNIK (2011): *Milorad Dodik: Mi ne verjamemo u dobre namere muslimanov*, 11. julij. Dostopno na: <http://www.dnevnik.si/svet/1042458212#> (11. december 2014).
- DRUŠTVO PSIHologa BIH (2014): *Svaki osmi stanovnik BiH pati od depresije*. Dostopno na: <http://radiosarajevo.ba/novost/164354/svaki-osmi-stanovnik-bih-pati-od-depresije> (9. december 2014).
- FEJZIĆ, ELVIS (2011): *Nova Evropa v diskurzu protislovnih razmišljanj. Časopis za kritiko znanosti XXXIX(243): 11–19*.
- FILIPOVIĆ, MIROSLAV (2009): *Nepromišljeno pokretanje pitanja himne*, 28. december. Dostopno na: http://www.glassrpske.com/novosti/vijesti_dana/Nepromisljeno-pokretanje-pitanja-himne/lat/33085.html (9. december 2014).
- FILIPOVIĆ, M. (2014): *Kroatizme pisali ćirilicom*, 23. avgust. Dostopno na: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:506808-Kroatizme-pisali-cirilicom (10. december 2014).
- HAVERIĆ, TARIK (2006): *Ethnos i demokratija*. Sarajevo: Rabic.
- HORVAT, MARJAN (2009): *Politika »prisilnega jopiča«*. Dostopno na: <http://www.mladina.si/48629/politika-prisilnega-jopica/> (11. december 2014).
- HUSEINOVIĆ, SAMIR (2008): *1. mart - Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine*, 1. marec. Dostopno na: <http://www.dw.de/1-mart-dan-nezavisnosti-bosne-i-hercegovine/a-3160421> (10. december 2014).
- GLAS AMERIKE (2007): *Silajdžić: Želim da ukinem Republiku Srpsku*, 16. marec. Dostopno na: <http://www.novinar.de/2007/03/16/silajdzic-zelim-da-ukinem-republiku-srpsku.html> (8. december 2014).
- INFORMPEDIA (2014): *Ogromna državna administracija BiH*. Dostopno na: <http://informpedia.info/?p=854> (11. december 2014).
- INTERNETNI PORTAL REPUBLIKE SRPSKE (2012): *Milorad Dodik: Republika Srpska najbolji je dar srpskom narodu*. Dostopno na: <http://www.republikasrpska.net/2012/01/06/milorad-dodik-republika-srpska-najbolji-je-dar-srpskom-narodu/> (11. december 2014).
- INDEX (2010): *Bakir Izetbegović: Hrvatski entitet je utopija*, 18. oktober. Dostopno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/bakir-izetbegovic-hrvatski-entitet-je-utopija/518464.aspx> (8. december 2014).
- IPSOS (2013): *Istraživanje: Stanovnici BiH žele miran život, nezavisnost RS -a i treći entitet*. Dostopno na: <http://www.6yka.com/novost/46669/istrazivanje-stanovnici-bih-zele-miran-zivot-nezavisnost-rs-a-i-treci>

- entitet (10. marec 2015).
- KATANA, ERDUAN (2008): *Neraunopravnost ćirilice i latinice*, 1. oktober. Dostopno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1293120.html> (11. december 2014).
- KATANA, ERDUAN (2014): *Dan Republike Srpske: Ćestitke i osude*, 9. januar. Dostopno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/obilježavanje-dana-rs-uz-osude/25224658.html> (11. december 2014).
- KOMEL, MIRT (2011): Nacionalizem in državljanstvo v postdaytonski Bosni in Hercegovini. *Ćasopis za kritiko znanosti* XXXIX(243): 57–68.
- KURIR (2014): *Dodik: Do kraja žīvota boriću se za nezavisnost Republike Srpske*, 17. junij. Dostopno na: <http://www.kurir.rs/dodik-do-kraja-zivota-boricu-se-za-nezavisnot-republike-srpske-clanak-1424449> (11. december 2014).
- LAVIĆ, SENADIN (2014): *Velikosrpska Ideologija i Hegemonizam: Izvori Genocida nad Bošnjacima*. Dostopno na: <http://diwan-magazine.com/velikosrpska-ideologija-hegemonizam-izvori-genocida-nad-bosnjacima/> (8. december 2014).
- MEDIACENTAR SARAJEVO (2013): *Dvodnevni skup o govoru mržnje*. Dostopno na: <http://www.media.ba/en/project/regional-conference-media-accountability-south-east-europe> (8. december 2014).
- NEZAVISNE NOVINE (2014): *Istraživanje: Najveća podrška SNSD-u*, 14. februar. Dostopno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Istraživanje-Najveća-podrška-SNSD-u-231206.html> (11. december 2014).
- NUMANOVIĆ, AMAR (2013): Dvije škole pod jednim krovom: podijeljeno školstvo – jedinstvena segregacija. V *(Ne) budi oca: o etničkoj diskriminaciji u BiH*, 41–44. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
- OBRADOVIĆ, NIKOLINA (2010): *Zaštita prava u Bosni i Hercegovini*. Dostopno na: http://www.solidar.org/IMG/pdf/mpdl_protection_of_rights_in_bosnia_herzegovina-2.pdf (9. december 2014).
- DUHAĆEK, MIRNA (2012): *Šta će tebi ovo ime kad ti je otac Jovan*, 5. november. Dostopno na: <https://depo.ba/clanak/81845/sta-ce-tebi-ovo-ime-kad-ti-je-otac-jovan> (10. december 2014).
- PERIŠIĆ, NADA (2012): *Mješoviti brakovi u BiH*. Sarajvo: Friedrich Ebert Stiftung.
- OPĆI IZBORI 2014 (2014): *Potvrđeni rezultati općih izbora 2014 godine*. Dostopno na: <http://www.izbori.ba/Potvrđeni2014/Finalni/PredsjedništvoBiH/Default.aspx> (7. december 2014).
- PEJANOVIĆ, MIRKO (2011): Razvoj in protislojva političnega pluralizma v Bosni in Hercegovini. *Ćasopis za kritiko znanosti* XXXIX(243): 105–117.
- SEFEROVIĆ, OSVIT (2013): *Zašto je pomirenje u BiH zabranjeno*. Dostopno na: <http://tacno.net/slideshow/zasto-je-pomirenje-u-bih-zabranjeno/> (8. december 2014).
- SUTRA.BA (2012): *Mješoviti brak u Srebrenici*, 23. februar. Dostopno na: http://www.sutra.ba/novost/55095/Amir-i-Dušica-iz-Srebrenice-Ljubav_pobjeduje-predrasude (12. december 2014).
- TANJUG (2011): *Ćović za hrvatski entitet u BiH*, 12. november. Dostopno na: <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:353101-Covic-za-hrvatski-entitet-u-BiH> (7. december 2014).
- TULIĆ, ZLATKO (2013): *BiH postaje država staraca, mladi odlaze*. Dostopno na: <http://www.vecernji.ba/bih-postaje-drzava-staraca-mladi-odlaze-620255> (8. december 2014).
- VIJESTI.BA (2014): *Fakultet političkih nauka objavio: Najveće povjerenje u Dodika, 62 % za samostalnost RS*, 16. februar. Dostopno na: <http://www.vijesti.ba/vijesti/bih/197330-Fakultet-politickih-nauka-objavio-Najveće-povjerenje-Dodika-samostalnost.html> (10. november 2014).
- WILKES, GEORGE, ANA KUBURIĆ, GORAZD ANDREJĆ, ZORICA KUBURIĆ, MARKO ANTONIO BRKIĆ, MUHAMED JUSIĆ POPOV in ZLATIBORKA MOMČILOVIĆ (2012): *Pomirenje i izgradnja povjerenja u Bosni i Hercegovini: ispitivanje jaunih stavova u četiri grada i regiona*. Sarajevo: Centar za empirijska istraživanja Sarajevo.
- ZGODIĆ, ESAD (2011): Bosanska partitokracija. *Ćasopis za kritiko znanosti* XXXIX(243): 91–105.
- ŽURNAL.BA (2012): *Kada psuje glavni baja: Sve uvrede Milorada Dodika*, 27. marec. Dostopno na: <http://zurnal.ba/novost/16717/kada-psuje-glavni-baja-sve-uvrede-milorada-dodika-> (11. december 2014).